

Cercetări în Danemarca, R.F.G. și Austria

Un obiectiv major al cercetărilor noastre l-a constituit aflarea unor surse noi privind răsunetul internațional al revoluției conduse de Horea, Cloșca și Crișan. *

Din relatările ziarelor reiese faptul că materialele respective au fost elaborate pe baza articolelor din periodicele de la Sibiu și Bratislava, precum și din oficiul „Wiener Zeitung”. Au parvenit însă știri și direct din Transilvania, spre exemplu în „Salzburger Zeitung”. Presa din Germania, tributară surselor amintite, a publicat informațiile cu întârziere, primele mențiuni fiind în jurul datei de 1 decembrie 1784.

În privința cauzelor ce au generat revoluția, „Salzburger Zeitung”, la 26 noiembrie, comunica date privind acțiunile țărănilor cu scopul de a se elibera din iobăgie prin înrolarea lor în rândurile grănicerilor. Se mai arată că țărani au refuzat, iar mișcarea a cuprins circa 10 000 iobagi.

La 1 decembrie, redactorii au tipărit un reportaj ce relevă că, începând cu luna iunie, „s-au sesizat unele conveniri secrete ale țărănilor români”.

„Altonaischer Mercurius” din 6 decembrie sublinia că motivația răscoalei rezidă în „tratamentul dur practicat de diverși domni de pământ față de nenorociții de

supuși”. „Hessen-Darmsthädtische Privilegierte Land Zeitung” din 18 decembrie releva că, „în această țară nobilii au ținut mai dur pe supușii lor decât pe sclavi”. La 5 ianuarie 1785, aceeași gazetă menționa că „națiunea română are de pierdut foarte puțin, chiar mai nimic”.

Programul răscoalei, uneori, este redat veridic. „Münchener Zeitung” din 29 noiembrie relevă că în fruntea mișcării stă „un țăran cu numele de Horia”, care dorește „să elibereze națiunea română din sclavie și să îi facă oameni liberi”. Gazetele, în general, evidențiază două revendicări: îndepărtarea nobilimii și crearea unei organizații statale proprii. „Privilegierte Mainzer Zeitung” din 31 decembrie susținea că țelul răscoalilor este „crearea unui regat propriu al românilor”.

Multe știri se referă la începutul răscoalei populare. La 10 ianuarie 1785, „Frankfurter Kaiserl. Reichs Ober-Post-Amts-Zeitung” preciza „că o națiune, care pînă acum a purtat cu supunere cel mai dur jug al sclaviei, a devenit dintr-o dată atât de feroce și nesupusă”.

Desfășurările din Zărand și, apoi, din Hunedoara au fost redată cu multe amănunte. Bătălia de la Deva a fost descrisă de „Privilegierte Hildesheimer Zeitung” din 1 ianuarie și de „Frankfurter Journal” din 11 ianuarie 1785; „Hamburgische Neue Zeitung” reproducea constatările potrivit cărora „fiecare nobil și-a recunoscut aici supușii săi”.

O serie de articole au relatat întinderea mișcării: „Sosesc știri funeste din Transilvania, Banatul de Timișoara și mai ales comitatul Arad” — glăsuia aceeași gazetă la 3 decembrie 1784. La 12 ianuarie 1785, „Privilegierte Zeitung” publica o scrisoare datată din Cluj la 14 decembrie, în care se face cunoscut că răscoală se găsesc în apropiere de 14 zile de drum. „Altonaischer Mercurius” din 17 decembrie menționa că mișcarea populară a cuprins vreo 150 de sate, tinzând spre generalizare în toată Transilvania. „Oberdeutsche Staats Zeitung” din 21 ianuarie 1785 a reproduș o știre cu privire la desfășurările din Maramureș.

„Friedens und Kriegs Courier”, la 9 decembrie 1784, considera că teama privilegiatilor din Banat este cu atât mai justi-

* În acest sens au fost studiate 11 periodice germane: „Altonaischer, Mercurius”, care se păstrează ca unicat la Biblioteca Universitară din Copenhaga; celelalte materiale provin din bibliotecile aflate în RFG: „Auspurger Ordinare Zeitung”, „Oberdeutsche Staats Zeitung”, „Salzburger Zeitung” sînt în posesia Bibliotecii universitare din München; au mai fost parcurse „Carlsruher Zeitung” (Badenische Landesbibliothek), „Frankfurter Journal” (Staatsarchiv Frankfurt am Main), „Frankfurter Kaiserl. Reichs Ober-Post-Amts-Zeitung” (Thurn und Taxis Hofbibliothek, Regensburg), „Friedens und Kriegs Courier” (Landes-Krichliches Archiv, Nürnberg), „Hessen Darmstadtische Privilegierte Land-Zeitung” (Landesbibliothek, Darmstadt), „Kaiselich Privilegierte Hamburgische Neue Zeitung” (Bayrische Staatsbibliothek, Hildesheim), „Privilegierte Mainzer Zeitung”, (Stadtbibliothek, Mainz).

ficată privind pătrunderea răsculaților cu cît locuitorii Banatului sînt „frați” cu aceștia.

„Frankfurter Journal” din 28 ianuarie și „Privilegierte Mainzer Zeitung” din 31 ianuarie 1785 aminteau de un sinod ținut de 18 clerici români din scaunul Odorheului. În numele lor, preotul unit Petre Pop a adresat o scrisoare lui Horea în care se arată „că ei îl așteaptă acolo”.

Problema unui ajutor provenit din Moldova și Țara Românească a găsit loc, de asemenea, în coloanele ziarelor din Germania. „Frankfurter Kaiserl. Reichs Ober-Amts-Zeitung”, la 8 ianuarie 1785, relatează că „principele din Moldova trebuie să așeze la graniță oameni ca să împiedice supușii săi să acționeze, după cum fac mulți locuitori din Țara Românească și se alătură acestor rebeli”. Știri similare au apărut în „Frankfurter Journal” și „Altonaischer Mercurius” din 8, respectiv, 15 ianuarie 1785.

„Frankfurter Journal” din 3 decembrie, „Carlsruher Zeitung” din 6 decembrie și „Friedens und Kriegs Courier” din 7 decembrie 1784 evaluează numărul participanților la circa 15.000 oameni. Cea mai ridicată cifră apare în „Altonaischer Mercurius” din 10 ianuarie, 30.000 de răsculați.

Răscoala din Transilvania a zguduit cu adevărat Imperiul habsburgic. „Neliniste din Transilvania continuă să mențină într-o măsură ne mai auzită atenția împăratului”, conchidea „Habsburgische Neue Zeitung” din 31 decembrie 1784. „Neliniste din Transilvania ne face într-adevăr ca ea să ne preocupe mai mult decît problema olandeză”, releva „Privilegierte Hildesheimer Zeitung”.

O mulțime de reportaje descriu operațiile militare ale unităților habsburgice, mai ales cele desfășurate în zona Munților Apuseni. Ziarele oglindesc preocuparea autorităților de a pune mîna pe conducători. Îngrijorarea lor se oglindește în „Frankfurter Journal” din 10 ianuarie și „Hessen-Darmstadtische Privilegierte Land-Zeitung” din 18 ianuarie 1785, înregistrînd știri potrivit cărora Horea a scăpat în Țara Românească. Toate gazetele au descris amănunțit arestarea celor trei conducători principali, „Habsburgische Neue Zeitung” s-a grăbit să menționeze că „se va intenta la Alba Iulia un proces ce va fi scurt, dar exemplar”.

La mijlocul lunii martie 1785 au apărut reportaje cu privire la tragicul sfîrșit al lui Crișan și profanarea cadavrului său („Frankfurter Keiserl. Reichs Ober-Post-Amss-Zeitung” din 10 martie, „Altonaischer Mercurius” din 15 martie și „Friedens und Kriegs Courier” din 17 martie). Toate gazetele au publicat știri cu privire la executarea lui

Horea și Cloșca. „Altonaischer Mercurius” din 4 aprilie 1785 citea ultimele cuvinte rostite de Horea: „Eu mor pentru națiune”.

*

Ordinul cavalerilor teutoni, unul dintre cele mai vechi și cu o pondere sensibilă în ecuația politică a Evului Mediu european, a reușit după 1227, în zona Balticii, chiar organizarea unei formațiuni statale. Potrivit ultimelor cercetări, la bază a stat comunitatea creată în 118, la Ierusalim, apoi la Akkon (1190) în cadrul regatului înființat în urma victoriei primei cruciade.

În anul 1198, comunitatea se transformă în ordin cavaleresc și se răspîndește în mai multe țări ale Europei. După prăbușirea regatului cruciaților (1291), marele maestru se refugiază la Veneția (1291—1309), apoi se instalează la Marienburg în zona Balticii (cf. Gard Muller: *Ierusalim oder Akkon* [Marburg, 1984]).

În perioada următoare ei cuceresc noi teritorii în zonă, dar în conflictul cu Polonia sînt învinși. După pacea de la Torun (1466), cavalerii se mențin pe un teritoriu îngustat și recunosc sezeranitatea polonă. Cavalerii se îndepărtează de la jurămîntul cavaleresc și, în anul 1525, cei din zona Balticii adoptă reforma luterană și trec la secularizarea statului. Ei nu sînt urmați de cavalerii din alte zone. Pînă la urmă, centrul ordinului devine Viena, iar în 1923 ordinul se transformă într-unul călugăresc.

Avînd concursul lui P. Bernhard Demel, conducătorul arhivei centrale a ordinului din Viena în septembrie 1988, am reușit să obțin aici unele informații privind fondurile lor documentare de interes pentru istoria României. Primul contact cu acest ordin provine din 1211—1225 cînd cavalerii teutoni sînt așezați în Țara Birsei de regele Ungariei, în cadrul procesului de colonizare înfăptuit în Transilvania recent cucerită.

În arhiva amintită am identificat cinci diplome emise de papa Honoriu al III-lea (1216—1227), în copii autentificate de pe originalele din arhiva Vaticanului realizate la începutul secolului al XVIII-lea.

Diploma din 13 mai 1218 o confirmă pe cea a episcopului Transilvaniei prin care s-au acordat o seamă de drepturi ordinului (publicată în *Documente privind istoria României*. C. Transilvania, vol. I, p. 157—8).

Patru diplome nepublicate în volumul sus-arătat, dar în parte cunoscute, au fost emise în al optulea an al pontificatului papei Honoriu al III-lea. Una, adresată protopopului din Țara Birsei și celor de dincolo de „munții înzăpezii”, declara teritoriul respectiv a fi în posesiunea bisericii romane,

care îl conceda cavalerilor teutoni. Într-o altă diplomă, protopopului zonei i se comunică că stă sub jurisdicția nemijlocită a papei și este investit cu drepturi speciale. Al treilea act face cunoscut cavalerilor că Țara Birsei stă „sub puterea” și în proprietatea scaunului apostolic. În sfârșit, papa se adresează înaltului cler din Ungaria cerind să se respecte rânduielele amintite și să răspundă la solicitările cavalerilor, ca de pildă hirotonirea preoților.

Documentele prezentate confirmă teza potrivit căreia cavalerii teutoni au încercat să creeze în Țara Birsei o organizație statală proprie, apelând la autoritatea papei.

Au putut fi văzute un număr de registre ale documentelor ce au aparținut arhivei marelui maestru. După secularizarea din 1525 și pînă în anul 1944, ele s-au păstrat la Königsberg (azi Kaliningrad), apoi au fost evacuate în Berlinul de Vest.

Unele acte fac referiri la transferul unor domenii. Astfel, fostul voievod Stibor al Transilvaniei (1395—1400) obține în anii 1402—1412 domeniul de la Neumark (azi Newemiasto — Polonia), plătiind anumite sume marelui maestru.

Mult mai importante sînt însă documentele ce privesc problemele politice. Astfel, la 20 septembrie 1409, marelui maestru i se raportează sosirea ajutoarelor din Moldova pentru polonezi, care în anul următor au contribuit la înfrîngerea cavalerilor la Grünwald. În anii următori, ordinul, a cărui putere era în declin, căuta îmbunătățirea relațiilor cu țările române de peste Carpați. În acest sens are loc în 1412 misiunea cavalerului Rabe.

Numeroase regeste privesc internaționalizarea conflictului polono-lituanian, izbucnit după unirea celor două state (1386). O partidă lituaniană condusă de Vitold (pînă în 1430) și apoi de Svidrigailo milita pentru desfacerea uniunii. Domnii români, în special Alexandru cel Bun (1400—1432), au căutat să participe la evenimentele respective în așa fel ca raportul de forțe să nu le devină nefavorabil. La 16 iunie 1416, se raportau marelui maestru legăturile lui Vitold cu românii, iar la 24 iunie 1417 se menționa refugiu lui Svidrigailo în Moldova și intenția acestuia de a se alia cu ordinul teutonilor. La 28 ianuarie 1422 se dezvăluie intenția aceluiași, precum și a regelui polon, de a crea legături politice prin intermediul căsătoriei cu fiicele unor demnitari din Moldova și Polonia. Tot în același an, un raport analiza poziția Moldovei finalizată prin prezența ostașilor lui Alexandru cel Bun la asediul cetății Marienburg, reședința marelui maestru.

Unele regeste oglindesc amestecul cavalerilor teutoni în luptele antiotomane ale Țării Românești și ale aliaților ei. Un raport datat

în mai 1422 descrie evenimentele ce au pus capăt domiei lui Radu Praznaglava și au dus la reîntroncarea lui Dan al II-lea cel Viteaz. O depeșă din 19 ianuarie 1425 dezvăluie decesul domnitorului, care împreună cu Pippo Spano, banul Timișoarei, a raportat victorii asupra otomanilor. Mai multe acte privesc luptele din 1426—27 la care participă oștile lui Sigismund de Luxemburg, care solicită și ajutorul lui Vitold. O atenție se acordă acțiunii lui Alexandru cel Bun, care ocupase Chilia.

În corespondența marelui maestru ocupă un loc de seamă planul nerealizat a lui Sigismund de Luxemburg de a așeza cavalerii teutoni la Dunăre, spre a întări rezistența antiotomană (1427—1432).

Alte regeste se referă la noul curs al politicii lui Alexandru cel Bun, care spre sfârșitul domniei sale încheia o alianță cu lituanienii și cu cavalerii teutoni, de teama preponderenței regatului polon.

Nereușita aliaților a fost urmată de armistițiul din 1 septembrie 1431, oglindit în mai multe acte. Armistițiul a fost puțin operant. La 9 septembrie 1431, regele Poloniei învovăștește pe moldoveni și pe cavalerii teutoni de încălcarea lui. La 17 aprilie 1432, marele maestru comunică moartea domnitorului moldovean într-o scrisoare adresată marelui său din Livland.

Domnitorul Iliaș, succesorul lui Alexandru cel Bun, a jucat un rol important în desfășurările militare și în tratativele diplomatice, printre altele mediind între Polonia și Sigismund de Luxemburg. Nu este deci de mirare că între 1431—1433, marele maestru, în 16 ocazii, este informat despre problemele moldovenești. Relevăm în special raportul din 20 martie 1432, privind ruperea armistițiului de către moldoveni, lituanieni și de cavalerii teutoni. La aceștia din urmă trimisese domnitorul un emisar cu ajutor în aur pur. Ultimele acțiuni din 1433 privesc atacul huseților și polonezilor împotriva teritoriilor marelui maestru, cerind lui Svidrigailo și aliaților, în general, ajutor. Tot din această perioadă scrisoarea lui Svidrigailo către marele maestru despre incursiunea otomanilor în Transilvania prin Porțile de Fier.

Cîteva regeste se referă la campania regelui polon din 1497 împotriva Moldovei, cavalerii teutoni, de acum vasalii lui, fiind obligați să participe.

Multe documente comunică date din primul pătrar al secolului al XVI-lea. Dintre acestea, remarcăm scrisoarea electorului de Brandenburg și a lui Gheorghe Hohenzollern de Brandenburg, care acaparase domeniile huniadeștilor, despre desfășurarea războiului țărănesc condus de Gheorghe Doja.

Biblioteca oraşului Viena oferă date despre aprecierile europene ale vieţii şi activităţii lui Dimitrie Cantemir. „Wienerische Diarium” publică date cu privire a instalarea domnitorului în scaun şi participarea Moldovei la lupta antiotomană. „Historische Merkur”, printre altele, arată că după refugiu, „la Mosceva este găzduit cu mari onoruri”...(p. 631—1712). Peste trei ani „Europäische Fama” conchidea : „acest

domnitor român este foarte învăţat în tot felul de ştiinţe...” (p. 149—1715).

Din „Wienerische Diarium” am spicuit mai multe articole cu privire la asasinarea din ordinul Porţii alui Grigore Ghica (1777), calificată o „moarte barbară”.

EUGEN GLÜCK